

УДК 343(091)

Боднарук О.М.

к.ю.н., доцент,

*доцент кафедри кримінального права і криміналістики
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

Шевчук В.А.

студент 2 курсу юридичного факультету

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЧАКЛУНСТВО: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Постановка проблеми. Протягом усієї історії розвитку людства у суспільстві обговорювали таке неоднозначне явище, як магія, причини та умови її виникнення. Окремі представники науки та культури відповідно до своїх філософсько-світоглядних поглядів давали різноманітні визначення магії. Припускаємо, що це явище виникло у часи перших ритуальних обрядів з метою вплинути на природний перебіг подій. З часом, після прийняття монотеїстичних релігій, більшість людей забували про магічну діяльність, відрікались від неї. Проте залишались особи, які продовжували вчиняти різні символічні обряди для задоволення своїх корисливих інтересів. Те саме можемо спостерігати і сьогодні. Фактично проблема полягає у тому, що під час вчинення таких дій відсутні правила, які б регулювали таку діяльність, і притягнути особу до відповідальності за чаклунство в абсолютній більшості держав практично неможливо. Водночас у деяких країнах існують норми, що регламентують відповідальність за чаклунство.

Тема обрана свідомо, провокативно, є нестандартною, проте її дослідження дасть змогу сформулювати бачення історії та сучасності щодо регламентації кримінальної відповідальності за чаклунство у законодавстві зарубіжних держав.

З огляду на зазначене вважаємо обрану тему такою, що становить інтерес для дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема юридичної відповідальності за чаклунство є відносно новою. В основу нашого дослідження покладено норми як національного законодавства, так і зарубіжного, наведено історичні приклади відповідальності за чаклунство та можливості їх трансформації у правові норми сучасності. Така тематика потребує комплексного аналізу, оскільки відсутні праці науковців, які б повністю дослідили це питання та запропонували шляхи вдосконалення відповідної регламентації: у науці українського кримінального права чаклунство не досліджується, вченими не визнається.

Формулювання завдання дослідження.

Метою наукового дослідження є аналіз правових норм, які регламентують кримінальну відповідальність за чаклунство, їх історичне підґрунтя та реалії сьогодення.

Виклад основного матеріалу. У будь-якій соціальній спільноті (відкрито чи приховано) особливе місце займає специфічна (визнана або заперечена суспільством) духовна складова, пов'язана з заняттям магією (чаклунством) [1, с. 277]. Варто зазначити, що згадки про магію існують з давніх-давен, яскравим прикладом цього є різні вірування наших предків, зокрема тотемізм, шаманізм, фетишизм (поклоніння предметам неживої природи – фетишам, які нібито наділені чудодійною силою) тощо. З огляду на це постає питання: то що ж таке магія та чи варто притягувати до відпові-

дальності людей за зайняття нею? Магія (лат. *magia*, з грец. *Μαγεία* «чаклунство», «чарівництво», «ілюзія») – це сукупність прийомів і обрядів, що здійснюються з метою вплинути надприродним шляхом на явища природи, тварин або людину [2].

Людина завжди намагалася розвиватись духовно, посилювати свій зв'язок із навколишнім середовищем, із природою, і тільки-но вона встановлювала такий баланс, то, на думку частини спільноти, могла творити надзвичайні речі: входити в транс, бачити майбутнє, спілкуватись із духами, зурочувати. Багато людей займалось такими діями (мольфари, гадалки, цілителі, знахарі, екстрасенси), які далеко не завжди використовували їх на користь іншим. Така діяльність у сучасному розумінні має не просто аморальний, але і протиправний, часто кримінально-караний характер.

З часом люди удосконалювали свої вміння і згодом змогли застосовувати різні закляття на полях битви. Чудовим прикладом є козаки-характерники (проживали у 1638–1680 рр. у Запорізькій Січі). До вмінь останніх нібито входило безліч можливостей, зокрема вміння зупиняти кров, заговорювати біль, ловити кулі голими руками, ходити по воді та вогні, годинами перебувати під водою, ставати невидимими, гіпнотизувати, з'являтися у кількох місцях водночас і викликати панічний жах у ворогів, що спричиняло втечу їх з поля бою. Також такі козаки могли бачити майбутнє, події, що відбувалися за сотні кілометрів в інших краях, впливати на свідомість людей, неживу природу, лікувати смертельні рани, знаходити скарби, усе їм сходило з рук [3]. Очевидно, що такі вміння завжди лякали простих людей, вони сторонились або виганяли чаклунів із суспільства – і це було в кращому випадку. Проте з проголошенням монотеїстичних релігій почалися переслідування чаклунів і відьом. Хоча окремі випадки гоніння чаклунів були відомі і у стародавньому світі, проте найбільшого розмаху вони набрали у Західній Європі наприкінці XV і закінчились у середині XVII століття [4].

Згідно з розрахунками істориків «гоніння на відьом» за допомогою інквізиційних процесів розпочалось у 30–40-х роках XV ст. в альпійських районах Західної Швейцарії (у Савої, Дофіне, П'ємонті). За словами Йозефа Ханзо, численні процеси проти вальденсів (послідовники-чародії вчення ліонського купця П'єра Вальдо), що проходили у цих місцях, утворили сполучну ланку між єретиками та знахарями [5].

Масові процеси над відьмами можна розділити на три етапи з огляду на їх інтенсивність. Перший етап масових гонінь припадає на період з 1585 по 1595 рр. Два інших припадають на час близько 1630 року і на 50–60-ті роки XVII ст. За цей час відбулося близько 100 тисяч процесів і страчено близько 50 тисяч людей. Найбільше жертв процесу було у Німеччині, Швейцарії, Франції та Шотландії, менше полювання на відьом торкнулося Англії і практично не зачепило Іспанії [5].

Останньою людиною, яка була страчена у Німеччині саме з формулюванням «за чаклунство», стала служниця Ганна Марія Швегель, обезголовлена 30 березня 1775 року в Кемптені (Баварія) [4]. Її офіційно звинувачували в тому, що протягом багатьох ночей вона віддавалася дияволу [6]. Останньою ж особою, страченою у Європі за чаклунство, вважається Анна Гельді, страта якої відбулася в Швейцарії у 1782 році. Їй також інкримінували зносини із дияволом, який приходив до неї в образі чорного пса [4].

Однак у 1836 році в Сопоті була втоплена під час випробування водою звинувачена у чаклунстві вдова рибалки Христина Сейнов. Її справа ілюструє той факт, що віра у чаклунство продовжувала зберігатися серед громадськості й надалі, навіть після того, як суди перестали засуджувати за такими звинуваченнями, проте у виняткових випадках громадськість брала закон у свої руки в разі виникнення підозри у чаклунстві [4].

З часом масові процеси над відьмами ставали все більшою рідкістю і ближче до XIX–XX ст. взагалі зникли. Проте це не озна-

чає, що більше не було чаклунів, адже більшість із них почали переховуватись та намагались не показуватись людям, щоб не бути страченими. Саме тому люди вважали, що перемогли у цій «битві». Однак варто зазначити, що у суспільстві існує думка, згідно з якою чаклунство (зайняття магією) існувало, існує і буде існувати, воно не може просто зникнути, а отже, знову виникне питання про переслідування таких осіб за дії, які містять ознаки кримінально-караних діянь. На підтвердження цього зазначимо, що історія кримінальної відповідальності за чаклунство не перервалася у попередніх століттях, а відповідні кримінально-правові норми успішно продовжують існувати сьогодні у різних країнах (чудовим прикладом є Канада, Таджикистан, В'єтнам, Вануату, Саудівська Аравія тощо).

Так, яскравим прикладом цього є закріплення на законодавчому рівні кримінальної відповідальності за чаклунство у Таджикистані, де президентом у 2015 році була внесена поправка до Кримінального кодексу країни, що посилює відповідальність саме за чаклунство та чародійство. Тепер за заняття магічною діяльністю особа може бути засуджена до тюремного ув'язнення строком до семи років [7]. До 2008 року чаклунство у Таджикистані вважалося адміністративним правопорушенням і каралося штрафом у розмірі від 30 до 40 показників для розрахунків. Якщо правопорушення відбувалося повторно, воно каралося штрафом у розмірі від 50 до 70 показників для розрахунків. У Кодексі про адміністративні правопорушення зазначеної держави це поняття не прописано, але необхідно наголосити, що на той момент, за інформацією правоохоронних органів, у країні магічною діяльністю займалося не менше п'яти тисяч людей [7].

Варто згадати і про Канаду, згідно зі ст. 365 Кримінального кодексу якої за заняття чаклунством передбачено покарання. У законі зазначено, що кожен, хто обманним шляхом заявляє або використовує будь-які види чаклунства, магії чи заклинань; займається за

винагороду віщуванням; заявляє, що через знання та навички окультної науки здатний знайти щось загублене або втрачене, є винним і підлягає покаранню за злочин у сумарному порядку [8].

Доцільно зазначити і про схожі положення у Кримінальному кодексі В'єтнаму. Відповідно до ст. 247 карається той, хто займається віщуванням, медіумною практикою чи іншими видами діяльності, пов'язаними із забобонами, що спричиняє серйозні наслідки, і якщо за цю діяльність особа раніше притягувалась до адміністративної відповідальності чи була визнана винною за такий злочин, то покарання призначається у вигляді позбавлення волі на строк від 6 місяців до 3 років. У частині ж другій цієї статті зазначено, що якщо дана діяльність спричинила смерть чи інші особливо тяжкі наслідки, то покарання буде у вигляді позбавлення волі на строк до 10 років [9].

У ст. 151 Кримінального кодексу Вануату зазначається, що жодна особа не має права займатись чаклунством або магією з наміром заподіяти шкоду іншій особі. У разі порушення цієї норми покарання призначається у вигляді позбавлення волі строком на два роки. Крім того, відповідно до цього кодексу такий злочин визнається злочином проти публічного інтересу [10].

Варто також наголосити на тому, що 28 грудня 2011 року в Російській Федерації Анні Мехоношин також було висунуто звинувачення у зайнятті чаклунством. Остання хотіла помститись за те, що не було відкрито провадження у зв'язку з побиттям її сина. Через це громадянка прийшла у кабінет прокурора та висипала попіл на стіл і промовила такі слова: «Нехай тобі буде погано за твої справи!». Купка попелу стала на суді речовим доказом, але через те, що у Кримінальному кодексі Російської Федерації відсутня стаття за чаклунство, підсудну засудили за образу [11].

До країн, у яких чаклунство визнається злочином, можна також віднести Замбію, законодавство якої передбачає окремий 90 Розділ, присвячений чаклунству. Цей нормативно-пра-

вовий акт закріплює покарання за практикування чародійства. Тут же зазначено, що чаклунством охоплюється ворожіння на кістках, використання магії та будь-яких інших засобів, що забезпечують такий процес. У пункті третьому зазначено, що будь-хто, ідентифікований або звинувачений як чаклун чи відьма, має понести покарання у вигляді штрафу розміром не більше 750 штрафних одиниць або засуджується до тюремного ув'язнення з примусовою працею або без неї на будь-який термін, що не перевищує один рік [12].

Нещодавно у Саудівській Аравії жінку було заарештовано за заняття чаклунством. Чоловік звинуватив останню у накладенні закляття на 13-річну дівчинку. Він поскаржився поліції, що дівчинка почала поводитися неадекватно після тісного контакту з жінкою у торговому центрі в порту міста Джидда. Тиск на владу з метою відпустити невинну жінку не подіяв і «чаклунку» заарештували. Однак у Саудівській Аравії чаклунство є злочином, що карається смертю. У 2014 році влада Саудівської Аравії обезголовила двох людей – чоловіка та жінку за практикування чаклунства [13]. У 2015 році у цій державі продовжували карати людей як за чаклунство, так і за знахарство. Хоча Саудівська Аравія не має Кримінального кодексу, її релігійні суди продовжують притягувати як своїх громадян, так і іноземців за вчинення злочинів, пов'язаних із магією чи прокляттям [14].

На перший погляд, існування правових норм щодо чаклунства можна пов'язати з екзотичністю законодавства окремих держав. Проте нещодавно на рівні ООН був ухвалений документ, у якому визначили низку ефективних способів запобігання порушень прав людини, пов'язаних з *порочною практикою* чаклунства. Державам-учасницям було рекомендовано зміцнити контроль за діяльністю традиційних цілителів і заборонити рекламу чаклунів у засобах масової інформації. Окрім усього іншого, обговорювалися заходи, покликані покінчити з насильством щодо людей-альбіносів – у деяких країнах останніх

вбивають чи калічать для того, щоб роздобути частини їхніх тіл, які згідно з існуючими повір'ями мають магичну силу. Як бачимо, правозахисники розглянули весь спектр проблем, пов'язаних із чаклунством. Так, спеціальний доповідач з питання про позасудові страти Агнес Калламард виступила з різким засудженням убивств, пов'язаних із чаклунством, зокрема вбивств так званих відьом. Нею було зазначено, що у багатьох країнах світу зберігається віра в їх магичну силу, надходять численні повідомлення про те, що жінок, лише запідозрених у чаклунстві, і надалі вбивають без будь-якого суду, нерідко у чаклунстві звинувачують навіть дітей [15].

Окреслений нами вище перелік країн не є вичерпним – відповідні положення закріплюються у кримінальному законодавстві й інших зарубіжних країн. Чудовим прикладом є випадок, який трапився в Індії, штаті Джаркханд. Відомо, що жителі села забили палицями до смерті п'ятьох жінок, яких звинуватили у чаклунстві. Проте найгіршим є те, що принаймні 2,1 тис. осіб, зокрема жінок, було вбито в Індії у період 2000–2012 років за заняття чаклунством (за даними індійського Національного бюро реєстрації злочинів) [16]. Як бачимо, такі прояви самосуду у суспільстві доводять те, що у законодавстві відсутні норми, за якими змогли б притягнути винних до відповідальності, що і доводить безпорадність закону у цій сфері.

Наступний прецедент, на якому необхідно наголосити, трапився у Китаї, однак винних не притягнули до кримінальної відповідальності, а застосували заходи дисциплінарного характеру. За офіційними даними, двох чиновників з провінції Хунань (Центральний Китай) виключили з лав Комуністичної партії Китаю і звільнили з державної служби *за практику заборонених дій*, яка включала також чаклунство з надією на отримання вищих посад. Повідомляється, що починаючи з 2008 року колишній начальник Управління житла і будівництва повіту Лінью Тан Юаньсун відвідав 5 курсів навчання з феншюю (давня система китайської

геомантії, в рамках якої магичні дії щодо зміни положення предметів усередині будинку або споруди проводяться з метою вплинути на долю людей) у різних містах країни під виглядом ознайомлювальних поїздок [17].

Як бачимо, з огляду на сказане можна стверджувати, що заняття магією не є рудиментом минулого та надалі практикується людьми, а у деяких країнах навіть у наш час встановлюється кримінальна відповідальність за заняття чаклунством (магією).

Не є виключенням і Україна, де безліч людей практикують цю діяльність (мольфари, гадалки, ворожки, віщуни, цілителі, екстрасенси, знахарі тощо), які далеко не завжди спрямовують її на благо інших. Така діяльність часто має не просто аморальний, а й протиправний і кримінально-караний характер і включає прокляття чи інші прокляття, що завдає шкоди життю чи здоров'ю, встановлення контролю над розумом людини (гіпноз), внаслідок чого вчиняються крадіжки та шахрайства, маніпулювання особою та використання її як знаряддя під час вчинення злочинів, ритуальна діяльність, пов'язана із наругою над могилами, жорстоким поводженням з тваринами, проповідування віровчень, що поєднані зі статевою розпустою та інше. Так, безумовно, за своєю суттю вищеперераховані діяння є суспільно небезпечними, охоплюються відповідними нормами Особливої частини кримінального закону України, але за умови, що буде доведено ознаки відповідного складу злочину (заподіяння шкоди або настання тяжких наслідків). Сам же факт чаклунства як такого взагалі залишається поза увагою Кримінального кодексу України, ігнорується або скептично сприймається компетентними органами попри те, що він відіграв чи не найважливішу роль під час вчинення

злочину. Водночас український законодавець передбачає адміністративну відповідальність за так зване ворожіння у громадських місцях (чомусь лише у них), проте не роз'яснює його зміст у ст. 181 Кодексу України про адміністративні правопорушення [18].

Висновки. Підсумовуючи проведене нами дослідження, можна зазначити, що, на думку значної частини суспільства, деякі люди ще з давніх-давен навчилися використовувати енергію, яка їх оточує. За допомогою неї вони нібито могли вчиняти дивовижні речі і не лише з користю, але і з метою заподіяти шкоду. Через це суспільство і намагалося контролювати магів, чаклунів тощо. Основою цього контролю був страх перед покаранням у вигляді смертної кари. Взагалі ця проблема стає актуальною через те, що чаклунів притягували до відповідальності незалежно від наявності вини. І особливого розмаху таке явище набуло у XV–XVII століттях. Після того кількість процесів над відьмами зменшувалась, але вони ніколи повністю не припинялись. Фактично ті норми, які існували у Середньовіччі, еволюціонували і були закріплені у законодавстві сучасних країн, що правда, не у такому суворому вигляді. Проте відповідальність за чаклунство регламентована далеко не у кожній державі і якщо трапляються прецеденти, пов'язані із магією, то притягнути відповідальну за це особу стає практично неможливо. Отже, враховуючи зарубіжний досвід та українські реалії, вважаємо доречним поставити запитання про необхідність введення кримінальної відповідальності за чаклунство і в Україні за умови, що таке діяння здатне завдати або завдає реальної шкоди життю або здоров'ю особи чи іншим, гарантованим Конституцією, правам, свободам і законним інтересам.

Анотація

Публікація присвячена такому соціальному феномену, як чаклунство, його поняттю, еволюції, різновидам, проблемам встановлення кримінальної відповідальності за практикування діяльності, пов'язаної із заняттям магією та першим спробам притягнення до відповідальності осіб, діяльність яких вважалась аморальною і порушувала визначені у той час кримінально-правові приписи. З огляду на це проведено екскурс в історію з метою дослідження еволюції таких норм. Окрім цього, нами виділено країни, у кримінальному законі яких і сьогодні присутні норми, пов'язані із відповідальністю за чаклунство, та визначені конкретні ознаки, наявність яких дає можливість притягнути осіб до відповідальності за заняття магією (чаклунством). Задля досягнення поставленої мети було проаналізовано не лише норми кримінального законодавства відповідних зарубіжних країн, але й документи міжнародних організацій, в яких також прослідковується необхідність врегулювання цього питання.

Ключові слова: чаклунство, магія, історія чаклунства, переслідування чаклунів, покарання відьом, відповідальність за чаклунство.

Аннотация

Публикация посвящена такому социальному феномену, как колдовство, его понятию, эволюции, разновидностям, проблемам установления уголовной ответственности за практикованные деятельности, связанной с занятием магией и первым попыткам привлечения к ответственности лиц, деятельность которых считалась аморальной и нарушала определенные в то время уголовно-правовые предписания. Учитывая это, проведен экскурс в историю с целью исследования эволюции данных норм. Кроме этого, нами выделены страны, в уголовном законе которых и сегодня присутствуют нормы, связанные с ответственностью за колдовство, и определены конкретные признаки, наличие которых дает возможность привлечь к ответственности за занятие магией (колдовством). Для достижения поставленной цели были проанализированы не только нормы уголовного законодательства соответствующих зарубежных стран, но и документы международных организаций, в которых также прослеживается необходимость урегулирования данного вопроса.

Ключевые слова: колдовство, магия, история колдовства, преследование колдунов, наказание ведьм, ответственность за колдовство.

Bodnaruk O.M., Shevchuk V.A. Criminal liability for witchcraft: history and nowadays

Summary

The publication is devoted to such a social phenomenon as witchcraft, its concept, evolution, varieties, problems of establishing criminal liability for practices related to the magic craft and to the first attempts of prosecuting persons whose activity considered immoral and violated defined criminal legal regulations of that time. Considering this, an excursus into history has been conducted to study the evolution of these norms. In addition, we have identified countries in the criminal law of which today exist norms related to the responsibility for witchcraft and also have been identified specific signs, the presence of which makes it possible to bring to responsibility for practicing magic (witchcraft). To achieve this goal, not only the norms of criminal legislation of relevant foreign countries have been analyzed, but also documents of international organizations, in which can be seen the need to resolve this issue as well.

Key words: witchcraft, magic, history of witchcraft, persecution of warlocks, punishment of witches, liability for witchcraft.

Список використаних джерел:

1. Блощинська В. Культ карпатської магії як феномен гуцульської культури. Карпати: людина, етнос, цивілізація. 2014. Вип. 5. С. 277–293.
2. Магія // Вікіпедія: Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Магія> (дата звернення 05.04.2018).
3. Характерник // Вікіпедія: Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Характерник> (дата звернення 05.04.2018).
4. Охота на ведьм. URL: http://www.wikiwand.com/ru/Охота_на_ведьм (дата звернення 05.04.2018).
5. Шверхофф Г. От повседневных подозрений к массовым гонениям. URL: <http://krotov.info/history/16/1590/1996kold.html> (дата звернення 05.04.2018).
6. Ведьмы и инквизиция. История охоты на ведьм. URL: <http://smallbay.ru/magic9.html> (дата звернення 05.04.2018).
7. Чаклунство в Таджикистані визнано кримінальним злочином. Українські новини. URL: <https://ukranews.com/ua/news/355910-chaklunstvo-v-tadzhykystani-vyznano-kryminalnym-zlochynom> (дата звернення 05.04.2018).
8. Criminal Code of Canada, Article 365. URL: <https://yourlaws.ca/criminal-code-canada/321> (дата звернення 05.04.2018).
9. Penal Code of Vietnam. URL: <http://policehumanrightsresources.org/wp-content/uploads/2016/07/Penal-Code-Vietnam-1999.pdf> (дата звернення 05.04.2018).
10. Penal Code of Vanuatu, Chapter 135 / Laws of the Republic of Vanuatu / Consolidated Edition. 2006. URL: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/88512/101229/F1616956608/VUT88512.pdf> (дата звернення 05.04.2018).
11. Симонова К. Приговор за колдовство. URL: <http://www.eg.ru/society/29570/> (дата звернення 05.04.2018).
12. Laws of Zambia. URL: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/CAFRAD/UNPAN004895.pdf> (дата звернення 05.04.2018).
13. Witchcraft and the Death Penalty in Saudi Arabia. URL: <https://ieet.org/index.php/IEET2/more/igwe20120511> (дата звернення 05.04.2018).
14. Saudi Arabian Laws Against Witchcraft. URL: <https://lawartsclt.osgoode.yorku.ca/2016/01/saudi-arabian-laws-against-witchcraft/> (дата звернення 05.04.2018).
15. Эксперты ООН призвали запретить рекламу колдунов-целителей. URL: <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=28703#.WeJGxOO7WM> (дата звернення 05.04.2018).
16. В Індії за звинуваченням у чаклунстві вбили п'ятьох жінок. URL: <https://ua.112.ua/svit/v-indii-za-zvynuvachenniam-u-chaklunstvi-vbyly-piat-zhinok-250694.html> (дата звернення 05.04.2018).
17. У Китаї виключили з комуністичної партії Китаю і звільнили двох чиновників за використання магії і феншуй. URL: <https://ua.112.ua/svit/u-kytai-vykliuchyly-z-kpk-i-zvilnyly-dvokh-chynovnykiv-za-vykorystannia-mahii-i-fenshui-zmi-404646.html> (дата звернення 05.04.2018).
18. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.